

ההתקוממויות בבנגלדש כמבחן למעמדה של הודו

מאת ד"ר לורן דגן עמוס

מבט מבס"א, מס' 2,306, 22 בספטמבר 2024

תקציר: המאמר בוחן את ההתקוממויות האחרונות בבנגלדש בעקבות החלטות כלכליות ואת השלכותיהן על מעמדה של הודו באזור, ומדגיש את האתגרים הפוליטיים והגיאופוליטיים החדשים הניצבים בפני הודו, לנוכח חוסר היציבות הפנימית בבנגלדש.

בזמן שהמזרח התיכון במתיחות שיא על רקע החשש מגלישה למלחמה אזורית, תת היבשת ההודית מתהווה כמוקד נוסף של חוסר יציבות גלובלית. מזה מספר שבועות שבנגלדש, השכנה הצפון מזרחית של הודו, כמרקחה. שורת החלטות כלכליות של הממשלה בבנגלדש שכיוונו לצמצום והטלת מכסות על משרות בשירות הציבורי, הציתו מחאה חברתית רחבה. דיכוי המחאות על-ידי הממשלה בדאקה הבירה, שכלל סגירת האינטרנט, הטלת עוצר והצבת הצבא ברחובות, רק החמיר את המצב. לאחר שבועות של הפגנות ומחאות הודיעה ראשת הממשלה בחמש-עשרה השנים האחרונות, שיח חסינה, על התפטרותה, ולפי שמועות ברחו מהמדינה. עתה שולטת בבנגלדש ממשלת מעבר. עזיבתה של חסינה, שנתפסה כבת ברית קרובה של הודו וכמי שסייעה לקדם את אינטרסיה, מהווה מכה לא פשוטה עבור הודו וממשלת מודי ומציבה סימן שאלה, ואולי אף איום, על האינטרסים של הודו הן בתחום מדיניות הפנים והן במדיניות החוץ.

הודו והאחות הקטנה מצפון מזרח, בנגלדש

כדי להבין את מורכבות האירועים האחרונים ואת פוטנציאל ההשפעה שלהם על האינטרסים הגיאופוליטיים והפנים-פוליטיים של הודו, יש לסקור תחילה את ההיסטוריה המורכבת של היחסים בין שתי המדינות. שורשי לידתה של בנגלדש נעוצים בחלוקת הודו הבריטית בשנת 1947 לשתי מדינות עצמאיות: הודו ופקיסטן. בנגלדש – מצדה האחר שלהודו - הייתה מזרח פקיסטן, אך החיבור בינה למדינת האם היה רופף, מעשית ותרבותית, והתושבים הבנגלים חשו ניכור כלפי הממשלה המרכזית בפקיסטן. על רקע הניכור ונוכח טענות להזנחה, התפתח מאבק בנגלי מתמשך ועקוב מדם, שהביא בסופו של דבר לעצמאות בנגלדש ב-1971.

המאבק של המורדים הבנגלים בצבא הפקיסטני ורצח העם הנרחב שבוצע במהלך המלחמה הוביל בזמנו להתערבותה של הודו, באופן שביטא את האינטרסים שלה. הודו

הייתה מודאגת כי האלימות וחוסר היציבות בבנגלדש יביאו לגל פליטים של מיליוני בנגלים לשטחה, וראתה במאבק הזדמנות לאתגר את יריבתה פקיסטן, ועל כן החליטה לסייע למורדים הבנגלים.

על רקע סיוע היסטורי זה בדרכה של בנגלדש לעצמאות, נותר הקשר בין שתי המדינות חזק, והודו נחשבת לתומכת מרכזית חשובה של בנגלדש בזירה העולמית. אולם אין משמעו שהיחסים בין שתי המדינות נטולי מורכבויות, קיימות ביניהן מגוון סוגיות במחלוקת הכוללות סכסוכי גבול ומאבקים על משאבי מים. מחלוקות אלו הופכות משמעותיות יותר, נוכח כך שבנגלדש, המדינה השמינית בצפיפותה בעולם, נאלצת להתמודד עם אתגרים חברתיים וכלכליים מורכבים.

מסורת של שחיתות כלכלית ושחיקה דמוקרטית

על רקע זה התחוללו המהומות שמציבות עתה בפני הודו אתגר גיאופוליטי ופוליטי מורכב. בראשית אוגוסט פרסמה הממשלה בבנגלדש הוראה שהטילה מכסה שייעדה 30% מהמשרות במגזר הציבורי ליוצאי הצבא ולמשפחות לוחמי מלחמת העצמאות. בית המשפט העליון אמנם הפחית בהמשך את המכסה, אך ההחלטה עוררה זעם ציבורי מאחר שהיא נתפסה כפגיעה בסיכוי ההתקדמות של צעירים וסטודנטים. הציבור יצא לרחובות וכיוון את זעמו לראשת הממשלה מזה חמש-עשרה שנה, שייח הסינה. הממשלה ותומכיה נקטו אלימות קשה נגד המפגינים, תגובת הממשלה למהומות החריפה את המצב, המדינה הפכה לזירת מאבק אלים, ומאות מפגינים נהרגו. הממשלה גם ניתקה לתקופה את האינטרנט והטלפונים, הטילה עוצר, ושלחה את הצבא לרחובות. התגובה האלימה הזו רק העצימה את הכעס הציבורי.

סיפור מכסת משרות העבודה בשירות הציבורי היה נפץ להתפרצות כעס ציבורי רחב ומתמשך, שנצבר במשך שנים נוכח השחיתות הממשלתית והיחלשות הדמוקרטיה בבנגלדש. אומנם תחת שלטונה של חסינה, חוותה בבנגלדש צמיחה בתוצר המקומי, אך זו לא תורגמה לרווחה כלכלית עבור בנגלדשים רבים. היעדר הזדמנויות ושיעורי אבטלה גבוהים, בעיקר בקרב צעירים והאינפלציה הגואה, היו מקורות מתמשכים למתח של הציבור אל מול הממשלה. הזעם הציבורי נצבר במיוחד נוכח כך שליגת האוואמי, מפלגת השלטון, התהדרה במדיניות אפס סובלנות כלפי שחיתות, אך בפועל שקעה בשלל פרשיות הלבנת הון, שוחד ונפוטיזם. בנוסף, לאורך מעל לחמש-עשרה שנות שלטונה של ליגת האוואמי נשחקה הדמוקרטיה בבנגלדש, והליכי הבחירות בה הפכו מפוקפקים וספק דמוקרטיים. במקביל פעלה מפלגת השלטון לדיכוי מתנגדיה, עצרה מתנגדי משטר, אנשי אופוזיציה ופעילי זכויות אדם, ומנעה פרסום ביקורת כנגד הממשלה. סאטירה ופוסטים ברשתות חברתיות הפכו עילה למעצר.

כחלק מדיכוי הדמוקרטיה במדינה סימנה ראשת הממשלה, שיח חסינה, את תומכיה כיורשים של מורשת שחרור המדינה מפקיסטן, והשחירה את מתנגדיה כבוגדים מאותה מלחמה ישנה. את כוחה ביססה על שני עמודי תווך מרכזיים: דיכוי בלתי נלאה של האופוזיציה וביסוס רשת תמיכה שהתבססה על פטרונים וטובות הנאה. אולם מקורות תמיכה אלו הלכו והתערערו ככל שהכלכלה בבנגלדש נסוגה. תדמיתה של חסינה כאדריכלית השינוי הכלכלי התפוגגה. ההיסמכות הרבה מדי על תעשיית הטקסטיל כבסיס לכלכלה התבררה התגלתה כמשענת קנה רצוף, וכך, לאורך שנות כהונתה הפערים החברתיים גדלו, מחירי המזון זינקו ויתרות המט"ח הידלדלו.

המחאות שפרצו, המשבר הפוליטי שהתהווה וחוסר הסדר הכללי במדינה, הציתו מחדש גם מתחים אתניים-דתיים. על רקע המחאות החלו גורמים אסלאמיסטים לתקוף אזרחים הינדואיסטים המהווים כ-8% מהאוכלוסייה. דיווחים בתקשורת מספרים על תקיפת מקדשים ומעשי לינץ' בבנגלים הינדואיסטים. יש שמצביעים על ראשת הממשלה המתפטרת כאשמה, שכן נאום שלה, בו טענה כי הסטודנטים המוחים בהפגנות הם

"רג'קאר" - מונח מתקופת מלחמת העצמאות שמסמן אותם כמשתפי פעולה פרו-פקיסטנים, העצים את המתיחות.

הסיטואציה המורכבת הנה בעייתית במיוחד עבור הודו. לאורך שנות שלטונה דאגה חסינה לביצור מעמדה באמצעות מגעים מדיניים עם שכנותיה של בנגלדש. בתקופתה התקרבה המדינה לסין ולהודו, במה שנראה כדרך לגדר יחסים דיפלומטיים וסיוע מכל כיוון אפשרי לשעת צרה. עתה עומדים היחסים עם הודו למבחן.

המהומות: מבחן ליחסי בנגלדש והודו ולגאופוליטיקה האזורית

יחסי הודו ובנגלדש ידעו בעשור האחרון מתחים לצד שיתופי פעולה. מהצד האחד שתי המדינות חתמו על הסכמים רבים בתחומי הכלכלה, התשתיות והביטחון, והקשרים המסחריים ביניהן התרחבו משמעותית. הודו הפכה לשותפת הסחר הגדולה ביותר של בנגלדש, וההשקעות ההודיות בבנגלדש גדלו באופן משמעותי. מהצד האחר מספר סוגיות מייצרות מתח ביחסים בין שתי המדינות, בהן סכסוכי גבול ארוכי שנים שגורמים למתחים ועימותים מעת לעת, ומחלוקות על חלוקת משאבי המים בנהרות המשותפים. הפוליטיקה הפנימית בשתי המדינות הנה בעלת השפעה מתמדת על היחסים הביטורליים. בבנגלדש, המוסלמית ברובה, גבר בשנים האחרונות הסנטימנט האנטי-הודי, בעיקר כתגובת נגד למדיניות הממשלה ההודית של נרנדרה מודי כלפי המיעוט המוסלמי במדינה. האפשרות של אלימות בין דתית בבנגלדש עשויה לחולל תגובת נגד בהודו, אולי כסוג של נקמה, ולהביא לערעור חריף אף יותר ביחסים בין שתי המדינות.

לתוך המרקם העדין והמורכב הזה מצטרף ממד שלישי המסבך את חישובי המדיניות ההודית, והוא ההתפתחויות הגיאופוליטיות בתת-היבשת ההודית בפרט ובמרחב ההינדו-פסיפי בכלל, ובראשן התחזקותה של סין. התחרות הגוברת בין הודו לבין סין משפיעה על היחסים בין הודו לבין בנגלדש. בבנגלדש מנסה לשמר יחסים טובים עם שתי המעצמות כשבמוקד מעייניה חיזוק האינטרסים הכלכליים, ולכן, 'משחקת על כל המגרש'. מנגד, הודו מעוניינת ביחסים כלכליים טובים עם בנגלדש ושואפת להשאירה במרחב ההשפעה ההודי, אך מוטרדת מסוגיות אתנו-דתיות ולא פחות חשוב מכך, משאלות של גלישת טרור אסלאמיסטי מבנגלדש להודו.

חוסר יציבות בבנגלדש עלול להביא לפגיעה בהתפתחות הכלכלית בין המדינות, להגביר סיכונים של גלישת טרור ולהביא לעלייה בהשפעת היריבות סין ופקיסטן במדינה – כל אלו גורמים לדאגה לא מבוטלת עבור נרנדרה מודי, ששאף לטפח את בנגלדש כמעוז פרו-הודי משמעותי במרחב. המודיעין ההודי מיהר לפרסם, כי סין ופקיסטן הן שעומדות מאחורי ההקצנה והלהטת הרוחות בבנגלדש. קשה לאמת טענות אלו, אך הן משקפות את התפיסה ההודית שרואה בחוסר היציבות בבנגלדש ביטוי לתמורות הגיאופוליטיות במרחב.

לסיכום, מוקדם לקבוע האם ההתפתחויות הנוכחיות בבנגלדש הן מכה קשה עבור הודו ושאיפותיה הגיאופוליטיות, שכן אין לדעת מה יהיה טיב הממשלה העתידית בבנגלדש, אך כבר עתה ברור כי ההתפתחויות הן קריאת השכמה לראש ממשלת הודו מודי להדק את היציבה של הודו במרחב ההינדו-פסיפי ולבחון את יכולתה של הודו 'לאחוז במקל הגיאואסטרטגי משני הכיוונים'. זאת, שכן, היציבה המדינית הנוכחית של הודו במערכת הבינלאומית השואפת לקיים יחסים עם רוסיה ואיראן כאילו אין יחסי רוסיה-סין-איראן, תהפוך מאותגרת ומסובכת יותר ככל שהמציאות הבין-גושית המתעצבת למול עינינו תהפוך ברורה יותר.

ייתכן שהמהומות בבנגלדש הן 'סנונית' המבשרת להודו, כי בעתיד תצטרך לקבל החלטות קשות בכל הנוגע לשאלה היכן היא עומדת במאבק הבין מעצמתי. עד כה בבנגלדש הייתה בעיקר מרחב השפעה פוטנציאלי אל מול 'היריבה המסורתית' פקיסטן, אך ייתכן שמעתה תצטרך הודו לכלכל את צעדיה בבנגלדש לא רק מתוך ראיית היחסים

עם פקיסטן, אלא גם מתוך מחשבה על השפעות צעדיה שם למאזן הכוחות שלה מול סין. אם בנגלדש הופכת לעוד מוקד מתיחות נפיץ במרחב ההודו-אסיאתי, כמו מיאנמר ואפגניסטן, מדיניות הודו מולה תצטרך להיות כזו שמשקללת גם את ההשלכות על נושאים פנים-הודיים כמו המתח ההינדו-מוסלמי ואת המשמעויות לנושאי מדיניות חוץ.

ד"ר לורן דגן עמוס חברת פורום דבורה, מרצה ומתרגלת במחלקה למדע המדינה והמדור לזרועות הביטחון. חוקרת מדיניות החוץ והביטחון של הודו והמרחב ההינדו-פסיפי.